

Odmiana liczebników

Autor: Halina Karaś

Odmiana liczebników w gwarach cechuje się wieloma formami różnymi od języka ogólnego, ale niektóre z nich mają niewielki zasięg. Nie zawsze też są to różnice istotne. Odmiana liczebnika dwa dzieli Polskę na dwa obszary – północny, gdzie upowszechniła się forma dwa na wszystkie rodzaje, i południowy, rozróżniający formy dwa i dwie (zob. Odmiana liczebnika dwa). Gwary charakteryzuje też brak na ogół form męskoosobowych liczebników, typu dwaj, trzej, czterej. Zamiast nich używa się (obocznie występujących w języku ogólnym) form męskoosobowych, typu dwóch, trzech, czterech lub niemęskoosobowych dwa, trzy, cztery. W dialekcie śląskim zachowały się staropolskie formy męskoosobowe liczebników trze, cztery. Wyrażna jest w gwarach tendencja do nieużywania liczebników zbiorowych (którą obserwuje się też w polszczyźnie ogólnej) i zastępowania ich liczebnikami głównymi, por. dwa drzwi, cztery dzieci. Tam, gdzie trafiają się liczebniki zbiorowe, zazwyczaj nie są odmieniane, por. przisła z troje dzieci, sztwioro dzieciom. Część gwar (np. Wielkopolski, Małopolski) używa liczebników ułamkowych typu półtrzecia = $21/2$, półszosta = $51/2$. W odmianie liczebników od 5-10 w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku spotyka się coraz rzadziej dawną końcówkę -i, a niekiedy innowacyjne -ich (-ik) lub -uch (-uk). Zob. Odmiana liczebników 5-10. Narzędnik ma końcówki dawnej lpod. oma (-óma) lub ema, a ponieważ zwykle nie odróżnia się rodzajów, stąd formy dwoma koniami, chłopami, babami lub (rzadziej) dwiema chłopami, koniami, babami. Archaiczny narzędnik liczebników 5-10 typu z pięcią ludźmi jest sporadyczny. Część nietypowych form fleksyjnych liczebników lub ich odmienna składnia występuje pod wpływem obcym, np. pod wpływem czeskim mówi się w niektórych gwarach śląskich patnost, dwacet = piętnaście, dwanaście, pod wpływem słowackim w gwarach spiskich – petnac = piętnaście, pod wpływem niemieckim mogą pojawiać się formy złożone liczebników z szykiem przestawnym – jedyn dwadzieścia = dwadzieścia jeden, pod wpływem wschodniosłowiańskim w gwarach pogranicza wschodniego stosuje się składnię rzędu zamiast składni zgody przy liczebnikach 2–4, np. dwie, trzy, cztery krów, kur, a w gwarach podlaskich (podobnie jak i w polszczyźnie północnokresowej) częsta jest łączliwość liczebników od 5 wzwyż z M. lmn. zamiast z D. lmn., np. sto hektary ziemi; pięć kilometry. Por. Archaizmy fleksyjne.